

MAHMUDXO‘JA BEHBUDIY ILMIY MEROSINING O‘RGANILISHI VA BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI

*Samarqand davlat pedagogika insituti,
Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o`qitish metodikasi
(tarix) yo`nalishi 2- kurs magistranti
Rahmatova Maftuna Shovqiddinovna*

Annotatsiya: Ushbu tezisda Mahmudxo‘ja Behbudiyning ilmiy-ma’rifiy merosi, uning jadidchilik harakatidagi o‘rni, ijtimoiy-siyosiy qarashlari hamda bugungi kunda ushbu merosning dolzarbligi tahlil qilinadi. Muallifning asarlari, pedagogik faoliyati va millat ravnaqiga qo‘shgan hissasi yoritilib, ularning zamonaviy jamiyat uchun ahamiyati asoslab beriladi.

THE STUDY OF MAHMUDKHOJA BEHBUDI’S SCHOLARLY HERITAGE AND ITS SIGNIFICANCE

*Samarkand State Pedagogical Institute,
Second-year Master’s student in the specialty
Methods of Teaching Social and Humanitarian Sciences (History)
Rahmatova Maftuna Shovkiddinovna*

Annotation: This thesis analyzes Mahmudkhoja Behbudi’s scientific and educational heritage, his role in the Jadid reform movement, and his socio-political views, as well as the relevance of this legacy in the present day. The author’s works, pedagogical activities, and contributions to the development of the nation are highlighted, and their significance for modern society is substantiated.

Mahmudxo‘ja Behbudiy o‘zbek xalqi tarixida ma’rifatparvarlik harakatining yetakchi namoyandalaridan biri sifatida alohida o‘rin tutadi. U nafaqat adib va dramaturg, balki pedagog, publitsist va ijtimoiy arbob sifatida ham millat taraqqiyoti yo‘lida fidokorona xizmat qilgan. Uning ilmiy merosi xalqni jaholatdan chiqarish, zamonaviy bilimlarni egallashga undash va milliy o‘zlikni anglash g‘oyalari bilan sug‘orilgan bo‘lib, bu jihatlar bugungi kun uchun ham nihoyatda muhimdir. Behbudiy yashagan davr Turkiston o‘lkasi uchun murakkab ijtimoiy-siyosiy sharoitlar bilan xarakterlanadi. Ana shunday vaziyatda u jadidchilik harakati orqali ta’lim tizimini isloh qilish, yangi usul maktablarini joriy etish va yosh avlodni zamonaviy bilimlar

asosida tarbiyalash g‘oyasini ilgari surdi. Bu esa uning ilmiy merosini o‘rganishda asosiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

Behbudiyning ilmiy merosi, avvalo, uning pedagogik qarashlarida namoyon bo‘ladi. U ta‘lim tizimini isloh qilish orqali jamiyatni o‘zgartirish mumkinligini chuqur anglagan. Eski maktab tizimining samarasizligini tanqid qilib, yangi usuldagi maktablarni tashkil etish zarurligini ta‘kidlagan. Bu maktablarda diniy bilimlar bilan bir qatorda dunyoviy fanlar ham o‘qitilishi kerakligini ilgari surgan. Uning fikricha, faqatgina diniy bilim bilan cheklanib qolish jamiyatni taraqqiyotdan ortda qoldiradi. Shu bois u yoshlarni geografiya, tarix, matematika kabi fanlarni o‘rganishga da‘vat etgan. Bu qarashlar bugungi zamonaviy ta‘lim tizimi bilan hamohang bo‘lib, uning dolzarbligini yana bir bor tasdiqlaydi¹.

Bundan tashqari, Behbudiy ta‘lim jarayonida o‘qitish metodikasiga alohida e‘tibor qaratgan bo‘lib, u darslarni faqat yodlash asosida emas, balki tushunish, tahlil qilish va amaliy qo‘llash orqali olib borish zarurligini ilgari surgan. U yangi usul maktablarida darsliklar, xaritalar va ko‘rgazmali vositalardan foydalanishni taklif etib, o‘quv jarayonini yanada samarali qilishga intilgan. Ayniqsa, u bolalarda mustaqil fikrlash, savol berish va muhokama qilish ko‘nikmalarini shakllantirishni muhim deb hisoblagan, bu esa hozirgi zamon pedagogikasidagi interfaol metodlar bilan uyg‘unlashadi. Shuningdek, Behbudiy ta‘limning milliy ruhda bo‘lishi, ya‘ni o‘quvchilar o‘z tarixi, tili va madaniyatini chuqur bilishi bilan birga, jahon ilm-fani yutuqlaridan ham boxabar bo‘lishi kerakligini ta‘kidlagan. U ayollar ta‘limiga ham alohida e‘tibor qaratib, jamiyat taraqqiyoti uchun barcha qatlam vakillari savodli bo‘lishi zarurligini ilgari surgan. Shu jihatdan qaraganda, uning pedagogik qarashlari nafaqat o‘z davri uchun, balki bugungi kun uchun ham dolzarb bo‘lib, zamonaviy ta‘lim tizimining asosiy tamoyillari bilan bevosita uyg‘unlashadi.

Behbudiyning ilmiy merosida publitsistik faoliyat ham muhim o‘rin egallaydi. U o‘z davrida gazeta va jurnallar orqali xalqni uyg‘otishga, ularni ijtimoiy hayotdagi muammolarga befarq bo‘lmaslikka chaqirgan. Uning maqolalarida millat ravnaqi, ilm-fan taraqqiyoti, ayollar ta‘limi, milliy til va madaniyat masalalari keng yoritilgan. Ayniqsa, u milliy o‘zlikni saqlab qolish bilan birga, zamonaviy sivilizatsiya yutuqlaridan foydalanish zarurligini ta‘kidlagan. Bu esa uning qarashlarini global fikrlovchi ma‘rifatparvar sifatida baholash imkonini beradi. Uning “Padarkush” dramasi esa o‘zbek dramaturgiyasining ilk namunalaridan biri bo‘lib, unda jaholat,

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta‘kidlaganidek, “Biz Yangi O‘zbekistonni barpo etishda eng katta kuchni ilm-ma‘rifatli, zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega yoshlarimizdan olamiz. Shu bois ta‘lim tizimini rivojlantirish va yoshlarni ilmga yo‘naltirish eng ustuvor vazifamizdir.”

nodonlik va tarbiyasizlik oqibatlarini badiiy obrazlar orqali ochib berilgan². Ushbu asar ham bugungi kunda o'z ahamiyatini yo'qotmagan bo'lib, yosh avlodni tarbiyalashda muhim manba sifatida xizmat qilishi mumkin.

Mahmudxo'ja Behbudiyning ilmiy merosini o'rganish masalasi mustaqillik yillarida yangi bosqichga ko'tarildi. Avvallari yetarlicha baholanmagan yoki cheklangan holda o'rganilgan uning asarlari bugungi kunda keng tadqiq etilmoqda. Ilmiy izlanishlar natijasida uning nafaqat adabiy, balki ijtimoiy-siyosiy qarashlari ham chuqur tahlil qilinmoqda. Bu esa uning shaxsini yanada to'liqroq anglash imkonini bermoqda. Behbudiyning ilmiy merosini o'rganishda tarixiy manbalar, arxiv hujjatlari va uning o'z asarlari muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, zamonaviy tadqiqotchilar tomonidan olib borilayotgan ilmiy ishlar ham ushbu merosni yangi nuqtai nazardan baholashga xizmat qilmoqda. Bugungi kunda Behbudiyning ilmiy merosi yosh avlodni tarbiyalashda muhim manba hisoblanadi. Uning ilmga, ma'rifatga va taraqqiyotga bo'lgan chaqiriqlari hozirgi globallashtiruv davrida ayniqsa dolzarbdir. Zamonaviy jamiyatda bilim va malaka asosiy omilga aylangan bir paytda, Behbudiy ilgari surgan g'oyalar yanada ahamiyat kasb etadi. U yoshlarni mustaqil fikrlashga, o'z ustida ishlashga va jamiyat hayotida faol ishtirok etishga undagan. Bu esa bugungi ta'lim tizimining asosiy maqsadlari bilan uyg'unlashadi. Shuningdek, uning milliy o'zlikni anglash va uni asrab-avaylashga qaratilgan qarashlari ham bugungi kunda muhim ahamiyatga ega. Globallashtiruv jarayonida milliy qadriyatlarni saqlab qolish masalasi dolzarb bo'lib qolayotgan bir vaqtda, Behbudiy merosi bu borada muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Behbudiyning ilmiy merosi nafaqat O'zbekiston, balki butun Markaziy Osiyo mintaqasi uchun ham alohida ahamiyatga ega. U jadidchilik harakati doirasida ta'lim tizimini isloh qilish, yangi usul maktablarini joriy etish hamda jamiyatda ma'rifatparvarlik g'oyalarini keng targ'ib etishda yetakchi shaxslardan biri bo'lgan. Uning sa'y-harakatlari natijasida Turkiston hududida ilm-fan va zamonaviy ta'limga bo'lgan qiziqish sezilarli darajada ortgan. Behbudiy boshqa jadid namoyandalari bilan hamkorlikda millatni uyg'otish, xalqni jaholat va qoloqlikdan chiqarish, uni taraqqiyot yo'liga olib chiqish kabi umumiy maqsadlar yo'lida faoliyat yuritgan. Shu jihatdan uning ijodi va faoliyatini o'rganish nafaqat adabiy, balki tarixiy va ijtimoiy jihatdan ham muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, Mahmudxo'ja Behbudiyning ilmiy-ma'rifiy merosi o'zining chuqur mazmuni, g'oyaviy boyligi va amaliy ahamiyati bilan ajralib turadi. Uning ta'limni isloh qilish, milliy o'zlikni asrash, zamonaviy fan va texnologiyalarni

² Adabiyotshunos olim N.Karimovning tadqiqotlarida "Padarkush" asari o'zbek dramaturgiyasida yangi bosqichni boshlab bergan ilk ma'rifiy drama sifatida baholanib, unda jamiyatdagi jaholat va ma'naviy tanazzul muammolari realistik tarzda yoritilganligi ta'kidlanadi.

o‘zlashtirish hamda jamiyatni ma’naviy jihatdan yuksaltirish haqidagi qarashlari bugungi kunda ham dolzarbligini yo‘qotmagan. Aksincha, globallashuv jarayonida ushbu g‘oyalar yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois Behbudiy merosini chuqur o‘rganish, uni yosh avlod ongiga singdirish va ilmiy asosda targ‘ib qilish hozirgi kunning eng dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev. *Yoshlar ma’naviyatini yuksaltirish va ta’lim tizimini rivojlantirishga oid nutq va ma’ruzalar to‘plami*. — Toshkent: O‘zbekiston, 2020-yillar
2. Behbudiy, Mahmudxo‘ja. *Tanlangan asarlar*. — Toshkent: Ma’naviyat, 1999.
3. Qosimov, Begali. *Jadidchilik harakati tarixi*. — Toshkent: Sharq, 2004.
4. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi. *O‘zbekiston tarixi (XIX asr oxiri – XX asr boshlarida)*. — Toshkent: Fan, 2012.